

“Biraz Nefes Almak!”

Hakemli Makale

Kıvılcım TURANLI YÜCEL

Yard. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Genel Kamu Hukuku ABD Öğretim Üyesi (kturanli@anadolu.edu.tr)

ÖZET

Bir toplumu ve o toplumun düzenini eleştirmenin en iyi araçlarından birisi, onun hukuk sistemini eleştirmekten geçmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de hukuk eğitimi, hukuk sisteminin kendisi gibi en çok tartışılan sorun alanlarından birisi olarak güncelliğini korumaktadır. Bu çalışmayla hukuk eğitiminde disiplinlerarası bir yaklaşımın gerekliliğini “Hukuk ve Edebiyat” dersi üzerinden tartışmak amaçlanmaktadır. Bu nedenle önce Türkiye’de hukuk eğitiminin genel özellikleri anlatılacak, daha sonra Hukuk ve Edebiyat dersinin bir hukuk fakültesi dersi olup olamayacağı tartışılacaktır. Esasında dünya üniversitelerinin müfredatlarında uzun bir süredir yer alan Hukuk ve Edebiyat dersi, Türkiye’deki hukuk fakültelerinin müfredatlarında yeni yeni yer almaya başlamıştır. Ders genellikle edebiyattaki hukuk ve hukuktaki edebiyat yaklaşımları ile yürütülmektedir. Bu dersin hukuk fakültesi müfredatına dâhil edilmesinin nedeni, hukuk fakültesi öğrencilerine farklı bakış açılarının varlığını disiplinlerarası bir yaklaşımla gösterebilmektir.

Anahtar Kelimeler

Hukuk, Hukuk eğitimi, Hukuk ve Edebiyat dersi, disiplinlerarası yaklaşım, müfredat.

ABSTRACT

“Catch Some Breath”

The best way of examining a society and its system is to examine the legal system of that given society. Within in this concept legal education is an actual problem as legal system in Turkey. It is aimed that discussing necessity of interdisciplinary approach to legal education with in the frame of “Law and Literature” courses in this article. For this reason first main characteristics of legal education in Turkey will be explained then it will be discussed whether “Law and Literature” could be considered as a law school course. As a matter of fact that this course has been a part of curricula at many law schools and it is recently considered as a certain course at law faculties in Turkey. Law and Literature course has two main idea; law in literature and literature in law. It can be claimed that this course is a part of law curricula since the aim of legal education to gain law student different perspectives on legal issues via interdisciplinary approaches.

Keywords

Law, legal education, Law and Literature, interdisciplinary approach, curricula.

Giriş

Makalenin başlığında, Hukuk ve Edebiyat dersini seçen öğrencilerin, dersin verildiği üç dönemde de sorulan “Hukuk ve Edebiyat dersini neden seçtiniz?” sorusuna verdiği, “Biraz nefes almak istedim” yanıtından esinlenilmiştir. Zira “biraz nefes almak istemek”, genellikle kişinin, onu günlük yaşamında nefessiz bırakan bir faaliyetle meşgul olduğunu gösterir. Hukuk fakültesi öğrencilerinin kendilerini boğulmuş hissetmesi doğrudan kendileriyle (fakülte/bölüm seçiminden memnun olmama, öğrenci olduğu şehri sevmeme, hayal kırıklığı gibi) ilgili olabileceği gibi sadece hukuk öğrencisi olmalarıyla da ilgili olabilir. Ancak her durumda, hukuk eğitimi bizatıhi bir sebep olarak düşünülebilir; edebiyatın “nefes almak” olarak değerlendirilmesi ise başka tartışmaların başlangıcını oluşturabilir.

Bu çalışmayla amaçlanan, hukuk eğitiminde disiplinlerarası bir yaklaşımın gerekliliğini “Hukuk ve Edebiyat” dersi üzerinden tartışmaktır. Çalışmada önce Türkiye’de hukuk eğitiminin genel özelliklerine ve hukuk öğretiminde müfredatın önemine ana hatlarıyla değinilecek; ardından “Hukuk ve Edebiyat Dersi”nin hukuk müfredatına dâhil edilip edilemeyeceği, dâhil edilebilirse “biraz nefes almak”tan öte, disiplinlerarası bir ders olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılacaktır.

Türkiye’de Hukuk Eğitimi Üzerine Genel bir Değerlendirme

Türkiye’de hukuk fakülteleri dört yıllık lisans öğretimi biçiminde oluşturulmuştur. Hukuk fakültesinde öğrenci olabilmek merkezi bir sınavda başarılı olmaya bağlıdır ve öğrenciler, fakültelere, aldıkları puanlara göre yerleştirilmektedir. Hukuk fakültesi öğrencisi olmak için öncesinde herhangi bir sosyal bilimler bölümü veya fakültesinden mezun olma şartı aranmamaktadır. Merkezi sınavda aldıkları puana göre yerleştirilen öğrenciler mezun olduktan sonra ya avukatlık stajı yaparak avukat olmaktadır ya da “Hakimlik ve Savcılık” sınavına girerek, hakim/savcı olmaya çalışmaktadır. Bunun yanında hukuk fakültesi mezunlarının çalışabileceği başka iş alanları da -kamu avukatlığı, danışmanlık, kaymakamlık gibi- mevcuttur.

Ülkenin sıcak gündemi nedeniyle hukuk fakülteleri ve hukuk eğitimi en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bugün sorun olarak belirlenen kimi hususlar şöyle sıralanabilir¹;

- Hukuk fakültelerinin sayıca çokluğu, buna karşılık öğretim elemanının azlığı,
- Hukuk fakültesi kontenjanlarının fazlalığı,
- Derslerin konferans usulü yürütülmesi²,
- Ders kitaplarının amaca hizmet etmemesi³,

1 Hukuk eğitimindeki sorunlar hakkında ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. ÖZTOPRAK SAĞIR, Meral, **Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye’de Hukuk Eğitimi Araştırma Raporu**, TBB Yayını, Ankara, 2010.; KALEM BERK, Seda “Türkiye’de Hukuk Sisteminin En Önemli Sorunları ve Değerlendirme”, **Güncel Hukuk**, Yıl:2012, Sayı: 5-101, (s. 14-24),s.s. 21; Ayrıca bkz. “Hukuk Eğitimi (Dosya)”, **Güncel Hukuk**, Yıl:2011, Sayı: 10-94, (s. 12-26).

2 Bu husustaki öğrenci görüşü için bkz. SAÇKAN, Sinem “Hukuk Eğitimi Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Güncel Hukuk**, Yıl: 2011, Sayı:10-94, (s. 22-25), s.24.

3 Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. GÖZLER, Kemal “Hukuk Eğitiminde Ders Kitapları Nasıl Olmalıdır? *Institutiones*’in Yaklaşımı”, **Terazi: Aylık Hukuk Dergisi**, Yıl: 2007, Sayı 15, (s.99-103). <http://www.anayasa.gen.tr/institutiones.htm>

- Ders programlarının yoğunluğu,
- Bilgi iletişim tekniklerinden yararlanılmaması.⁴

Bu eleştirilerde önemli bir haklılık payı mevcuttur.⁵ Gerçekten de örneğin derslerin konferans usulünde yürütülmesi, bir yandan kalabalık öğrenci sayısı ile ilgiliyken öte yandan mevcut maarif sistemine içkin iktidar örüntülerinin hukuk fakültelerinde de mevcut olmasıyla ilgilidir. Zira öğrencilere söz hakkının tanınmadığı, tanındığı durumlarda ise öğretmenin söz üzerinde egemen olduğu konferans/anlatım usulünde, geleneksel pedagojinin ürettiği güç/iktidar ilişkileri pekiştirilmektedir.⁶ Klasik “hoca-öğrenci” ilişkisi çerçevesinde oluşturulan fakülte sistemi, öğretim üyelerinin yeni öğretim metotlarına kuşkuyla yaklaşmasına neden olurken, derslik ve amfilerin mimari dokusu, öğrenme değil öğretim merkezli bir sistemi yeniden üretmektedir.

Oysa üniversiteler, umulduğu üzere evrensel ve bilginin üretildiği mekânlar⁷ olarak kurgulanacaksa, mekân da bu amaca uygun olmalıdır. Dersi yürütme biçimi ve derslerin yürütüldüğü mekân, tartışma kültürünün geliştirilmesinde önem arz etmektedir. Zira tartışma karşılıklılık esasına dayanan sağlıklı bir diyalogla gelişir, karşılıklılığın engellendiği ortamlarda ya bazıları konuşturulmaz ya da söz üzerinde egemen olan taraf, onların söylediklerini yargılar, bağlamlarına oturtur; böylece onları susturarak sindirir ve baskılar. Oysa katılanların özne konumları tartışma ortamı içinde kurulur. Bu nedenle geleneksel ders ortamının hiyerarşik yapısını kırmaya yönelik girişimler, öğretmenin doğrunun tek sahibi olduğu anlayışının da sorgulanmasını gerektirir.⁸

Ders kitaplarının genellikle monografik eserler olduğu düşünüldüğünde, ders kitaplarının yetersizliği eleştirisi de isabetli bir eleştiridir.⁹ Bu hususta, şimdilik, hukuk fakültelerinin modern hukuk sistemi ile birlikte elde ettiği ayrıcalıklı konumun ve hukuka yüklenen büyük sorumluluğun etkili olduğu söylenebilir. Kastedilen hukukun ciddi olmadığı değil, hukuk öğretiminde öğrenenlerin -öğrencilerin- ihtiyaçlarının pek dikkate alınmadığıdır.

4 GÖZLER, Kemal “Küreselleşme Sürecinde Hukuk Eğitimi”, **Legal Hukuk Dergisi**, Yıl: 2008, Sayı 6: 69, (s.3021-3030). <http://www.anayasa.gen.tr/kuresellesme.htm>

5 Uzun'un belirttiği gibi bu sorunların yeni sorunlar gibi algılanması eskinin “iyi” olduğuna dair örtük bir argüman ileri sürmektedir. Bu argümanın gerçekliği ise baştan tartışmalıdır. Uzun'a göre yüksek yargının hali pür melali dahi hukuk eğitiminin eskiden iyi olduğu örtük iddiasını çürütmektedir. UZUN, Ertuğrul “Hukuk Eğitiminde Sorunu Doğru Teşhis Etmek”, <http://yenihukuk.blogspot.com.tr/2014/05/hukuk-egitiminde-sorunu-dogru-teshis.html> (erişim tarihi 01.10.2014)

6 İNAL, Ayşe “Derslikleri Kamusal Tartışmanın Oluşturduğu Bir Mekân Olarak Yeniden Düşünmek”, **Doğu Batı, Akademi ve İktidar**, Yıl: 1999, Sayı 7, (s. 127-147), s. 139.

7 GÜNAL, İzge, **50 Soruda** Üniversite, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul, 2013, s. 14-15.

8 İNAL, 1999, s. 132.

9 Özellikle klinik hukuk ders kitapları ve bu kitapların yazım süreçleri incelendiğinde, öğrencilere yönelik kitaplar yazmanın, öğrenme ihtiyacıyla paralel olmasının önemi gözlemlenebilir. Bu kitaplardan bir kaç için bkz. www.klinikhukuk.org/kitaplar ayrıca bkz. South Africa Street Law: Practical Law for South Africans (Learner's Manuel), General Editor: David McQuoid-Mason with Lloyd Lotz, Lindi Coetzee, Usha Jivan, Sibonile Khoza, Tammy Cohen, Second Edition, 2004, Juta Law, Cape-SA; South Africa Street Law: Practical Law for South Africans (Educator's Manuel) General Editor: David McQuoid-Mason with Lloyd Lotz, Lindi Coetzee, Usha Jivan, Sibonile Khoza, Tammy Cohen Second Edition, 2005, Juta Academic, Cape-SA

Bilgi iletişim teknolojilerinden yararlanılmaması ise fakülte ve kontenjan fazlalığı gibi ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullarla yakından ilişkilidir. Öyle ki pek çok durumda hukuk fakültelerinin en az maliyetli ancak en prestijli fakülteler oldukları iddia edilmektedir.¹⁰ Neredeyse her şeyin kapitalist ekonomik sistemin mantığı doğrultusunda maliyet hesabıyla değerlendirildiği bir dönemde, iyi hukukçu yetiştirememenin maliyeti ise üzerinde düşünülmemeyen bir mesele olarak belirmektedir. Daha önemlisi insana dair bir disiplin insansızlaştırılmakta; aynı maliyet hesabı nedeniyle hukuk felsefesi, hukuk sosyolojisi, genel kamu hukuku gibi dersler “kazandırmayan” dersler olarak ihmal edilmektedir.

Hukuk fakültelerinin ders programlarının pek çoğu Ankara ve İstanbul’daki hukuk fakültelerinin ders programlarının birebir örneği alınmasıyla oluşturulurken; Bologna süreciyle¹¹ kolaylaşan yeni ders açma imkânı sayesinde, genellikle piyasanın talep ettiği konularda seçicilik dersler açılmaktadır. Oysa ders programı ve ders içeriğini kapsayan müfredat, eğitim sürecinin en önemli bileşenlerinden birisidir. Bir dersin açılması ya da kapatılması yahut bir ana bilim dalının kurulması yalnızca piyasanın ihtiyaçlarına göre belirlenemez. Öztoprak Sağır’ın belirttiği gibi “Yalnızca mezuniyet sonrası sınavlardaki başarıyı ve hukuk mesleğinin yerine getirilmesindeki pratik faydayı hedefleyen programların hukuk fakültelerini bilim kurumları olmaktan çok birer meslek okulu haline getireceği gözden kaçırılmaması gereken bir konudur.”¹²

Öte yandan bir tezat örneği olarak başlangıçtan bu yana sistemin temelinde yatan önerme “Hukuk fakültelerinde “hukuk” öğretilmektedir.” önermesidir. Hemen her öğretim üyesi sınav değerlendirmelerinde önemli olanın hukuki akıl yürütme ve gerekçelendirme olduğunu vurgulamaktadır.¹³ Tam bu noktada tartışma hukukun nasıl öğretildiği/öğretileceği ile nasıl bir hukukçu yetiştirileceği soruları etrafında düşünülmektedir. Buna göre hukuk fakültesi mezunlarının “hukuk nosyonu” edinmeleri ve “hukukçu gibi düşünmeleri” gerektiği vurgulanmaktadır. Ne var ki nasıl hukukçu gibi düşünüleceği ve hukuk nosyonunun ne olduğu konusunda bir uzlaşma yoktur. Zira bir hukukçunun nasıl olması gerektiğine ilişkin yanıtlar, daha çok soruya yanıt arayanların perspektiflerine göre şekillenmektedir.

Gürbüz’e göre, hukuk eğitiminin genel olarak eğitime kıyasla amaçsal bir özgünlüğü bulunmaktadır. Bu amaçsal özgünlük adalet idesinin kavranması ve gerçekleştirilmesidir.¹⁴ Çebi’ye göre, hukukçudan beklenen “bilimsel bilginin nasıl üretildiği ve metodolojisi ve bir değer sistemi olarak bilimsel bilginin diğer değer sistemleri üzerindeki etkisi”

10 KILANÇ, Burak, “Hukuk Fakülteleri Her Daim Popüler”, **Aksam**, 14 Ekim 2013, <http://www.aksam.com.tr/yazarlar/hukuk-fakulteleri-her-daim-populer/haber-252574>; GÜÇLÜ, Abbas “Müjde! 10 Yeni Hukuk Fakültesi Daha Kuruldu”, **Milliyet**, 12.04.2008. <http://www.milliyet.com.tr/Default.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=516109&AuthorID=67&Date=12.04.2008> (erişim tarihi 01.10.2014)

11 Bologna süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. GÜNAL, **2013**, s. 129-144.

12 Öztoprak Sağır, **2010**, s. 53.

13 ÇELİK, Behçet “Hukuk ve Edebiyatın Yakınlığı/Uzaklığı”, **Varlık**, Yıl: 2006/1-1180, (s. 8-10), s. 9.

14 GÜRBÜZ, Ahmet “Hukukun Etik Değer Boyutunun Kavranmasının Hukuk Eğitim ve Öğreniminin Verimliliği Açısından Önemi”, **Güncel Hukuk**, Yıl: 2009, 9-69, (s. 36-42), s. 37.

hakkında temel bilgilere sahip olmasıdır.¹⁵ Parker'a göre, hukukçunun serveti sözdür, bu nedenle okumak, yazmak ve sözün gücünün farkına varmak hukuk eğitiminin ana amaçlarındandır.¹⁶

Amerikan Barolar Birliği'nin Hukuk Eğitimi ve Mesleki Gelişim Raporu'na¹⁷ göre ise, hukuk fakültesi mezunlarının bazı evrensel değer ve becerilere sahip olmaları gerekmektedir ve hukuk fakültesi müfredatları bu beceri ve değerleri edindirecek biçimde oluşturulmalıdır. Bu beceriler olaya dayalı inceleme, problem çözme, hukuki analiz ve muhakeme, hukuki araştırma, iletişim ve müzakere becerileri olarak sıralanırken, değerler; yetkin temsil, adalet ve hakkaniyet için mücadele, mesleği geliştirme çabası, kişisel gelişim olarak sıralanmaktadır. Aynı Rapor'da iyi bir hukukçunun ayrımcılık karşıtı olması ve önyargılarla mücadele etmesi gerektiği özellikle vurgulanmaktadır.¹⁸

Türkiye'de hukuk eğitimine ilişkin en önemli sorunlardan birisi de, hukukun diğer sosyal bilimlerle bağının koparılması; hukuka diğer sosyal bilimlere göre bir üstünlük tanınmasıdır. Uzun'un belirttiği gibi, sosyoloji ya da felsefe, hukuk fakültelerinde ancak hukuk sosyolojisi ya da hukuk felsefesi olarak müfredatta yerini alabilir.¹⁹ Oysa hukuk bir üstyapı kurumudur ve toplumsal ve iktisadi gelişmelerle biçimlenmekte, değişmekte ve dönüşmektedir. Bir üst yapı kurumu olarak hukukun, toplumu düzenleme iddiası nedeniyle bir ideolojik aygıt olduğu da düşünüldüğünde, bizatihi topluma ilişkin olanla bağı da ortaya çıkacaktır. Bu nedenle hukukun ideolojiler üstü değerlendirilmesi, hukuk eğitiminin ideoloji ile bağının gözden kaçmasına neden olmaktadır.²⁰

Gerçekte, toplumun aile algısı aile hukukunu, iktisadi yapısı vergi hukukunu, LGBTİ bireylere bakışı yargı kararlarını (örnekler çoğaltılabilir) doğrudan etkilemektedir. Hukuku hayatın bütün alanlarındaki tartışmalardan azade saymak, hukukun olduğu kadar hukuk eğitiminin de mevcut yapıyı sürdürme ve yeniden üretme gücünü görünmez kılmakta; hukukçunun genellikle içselleştirmede bir adaleti tesis etmeye çalışmasına neden olmaktadır.

15 ÇEBİ, Sezgin Seymen "Hukuk Eğitimi Üzerine Bir Deneme", **Güncel Hukuk**, Yıl: 2011, 10-94, (s. 16-19), s. 17.

16 MCCREHAN PARKER, Carol "Writing Throughout the Curriculum: Why Law Schools Need It and How to Achieve It", **Nebraska Law Review**, Yıl: 1997, Vol. 76, (s. 561-603), s.562.

17 http://www.americanbar.org/content/dam/aba/publications/misc/legal_education/2013_legal_education_and_professional_development_maccrate_report.authcheckdam.pdf (erişim tarihi 01.10.2014)

18 YÜRÜK, Ayşe Tülin "Klinik Hukuk Eğitimi", **Uluslararası Yargı Sempozyumu**, Adalet Bakanlığı Yayını, Ankara, 2013, (s. 515-527), s. 519.

19 UZUN, 2014.

20 Marksist literatürde altyapı kurumu olan ekonomi, üstyapı kurumlarını belirlemektedir. Buna göre hukuk da sanat da üstyapı kurumlarıdır ve egemen sınıfın ideolojisini yeniden üretmektedirler. Burada ideoloji ile toplumsal bilincin belli biçimleri kast edilmektedir. Öte yandan Althusserci çözümlemede devletin egemenliğini sürdürebilmesi ideolojinin yeniden üretimine bağlıdır ve devletler bu yeniden üretimi sürdürmek için çeşitli araçlara sahiptir. Althusser'in devletin ideolojik aygıtları adını verdiği kurumlar; bilim, sanat, eğitim gibi, egemen ideolojinin baskı aygıtına başvurmayı gerektirmeden sürdürülmesini sağlamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. EAGLETON, Terry, **Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi**, (çev. U. Özmakas), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.19-20.; ALTHUSSER, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, (çev. Y. Alp-M. Özışık), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 33-35.

Hukukçuların sadece normları yorumlayan değil, normu yaratanlar da olduğu gerçeği, sadece hukuk eğitiminin önemini ortaya çıkarmakla kalmamakta²¹; bu eğitimin disiplinlerarası bir yaklaşımla sürdürülmesinin gerekliliğini de göstermektedir. Bu noktada hukuk eğitiminin disiplinlerarası bir bakışla yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Son dönemde hukuk fakültelerinde açılan hukuk ve sanat, hukuk ve sinema, toplumsal cinsiyet ve hukuk, hukuk ve edebiyat/edebiyat ve hukuk gibi yeni derslerin, yukarıda sayılan kaygılarla açıldığı gözlenmektedir; en azından dersin amacı bu yöndeki açıklamalarla birlikte ortaya konmaktadır.

Disiplinlerarası Bir Ders Olarak Hukuk ve Edebiyat Dersi

Hukuk ve edebiyatın ilişkisi esas olarak yeni değildir, yeni olan hukukun kendi başına bir disiplin haline gelmesi²² ve belli durumlara uygulanan kurallar bütünü olarak algılanmasıdır. 19. yüzyılda sosyal bilimlerde yaşanan gelişmelerin hukuk alanına yansımalarının ürünü olan "hukuku da pozitif bir bilim haline getirme eğilimi", neredeyse tüm bilimlerde olduğu gibi, hukukun da ayrı, kendi başına bir disiplin olmasıyla sonuçlanmıştır.²³

Böylece hukuk da Aydınlanma düşüncesinin etkisiyle ahlak, erdem, adalet gibi soyut kavram veya değerlerden arındırılmış, toplumsal değer ve kişisel tercihlerden soyutlanmış ve bilimsel bir kimlik kazanmıştır.²⁴ Pozitivizmin de etkisiyle tutarsızlıklardan, belirsizliklerden, çelişkilerden uzak, sistematik, açık, tutarlı bir sistem yaratılmaya çalışılmıştır.²⁵

Hukukun kendi başına bir disiplin haline gelmesi, hukuk fakültelerinin genellikle hukuk öğretme iddiası çerçevesinde "pozitif hukukun" öğretildiği fakülteler olarak kurumsallaşması sonucunu doğurmuştur. Bu çerçevede ders programları pozitif hukuka göre şekillendirilirken; daha evvel belirtildiği üzere hukukun diğer sosyal bilim alanlarıyla ilişkisi de "hukuk" üzerinden kurulmaya başlanmıştır. Oysa yine daha evvel belirtildiği üzere hukukun kendisi de hukuk fakülteleri de, diğer toplumsal kurumlar ve bilimsel alanlar gibi, toplumsal gelişmelerden, diğer bilimlerden ve sanattan bağımsız değildir. Hukuk, sanata konu olabileceği gibi sanata müdahale de edebilmektedir. Bu

21 ÇEBİ, 2011, s. 16.

22 Benzer bir gelişme edebiyatta da gözlenebilir. Eagleton'un belirttiği gibi yükseköğretimdeki edebiyat bölümleri de modern kapitalist devletin ideolojik aygıtlarından biridir. EAGLETON, Terry, **Edebiyat Kuramı**, İkinci Basım, (çev. T. Birkan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 243.

23 Bu bağlamda 19. yüzyılın sonlarına dek hukukçular, sadece hukukla değil, edebiyat, felsefe ve siyasetle iştiğal etmişlerdir. Örneğin Voltaire hukuk eğitimi almıştır fakat demokrasi, sivil haklar ve hükümet hakkındaki düşüncelerini edebi metinleri yoluyla yaymaya çalışmıştır. Keza Montesquieu de hukukçudur ama siyaset ve felsefe ile uğraşmıştır. SAMMON, Garret "Law, Literature and the Importance of Narrative to the Legal Education", <http://www.corkonlinelawreview.com/editions/2011/03/Garret-Sammon.pdf> (erişim tarihi 01.10.2014)

24 Aydınlanmanın amacı, bilimin ve aklın yoluyla insanlığın özgürleşmesi ve sonsuz mutluluğunu sağlamaktır. Ne var ki yaşananlar umulanın tersi yönde gelişmiştir. Nesnel bir bilim, evrensel bir yasa, özerk bir sanat geliştirme amacı taşıyan çalışmaların sonucunda, her alan aşama aşama kurumsallaşmış, bilim, sanat ve ahlak yaşamdan koparak özerk birer alan haline gelmiştir. SARUP, Madan, **Post-yapısalcılık ve Postmodernizm**, (çev. A. B. Güçlü), Ark Yayınları, Ankara, 1997, s.207.

25 YÜKSEL, Mehmet "Bilim Felsefesi ve Sosyal Teori Bağlamında Hukuk Öğretimine Bakmak", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2013, 3(2), (1-8), s. 5.

durum, hukukla diğer bilim dalları arasındaki ilişki için de geçerlidir. Özellikle hukukun doğumdan ölüme tüm hayatı düzenlediği, kurallar koyarak toplumu şekillendirdiği düşünlüdüğünde bu sonuç kaçınılmazdır.

İşte hukuk ve edebiyatın birlikte değerlendirildiği çalışmaların ortaya çıkması da bir yandan hayatın akışının öte yandan her ikisinin iktidarla yakın ilişkisinin doğal sonucudur. Zira iktidar, kural koyandır ve hukuk aracılığıyla pekiştirilir ve/veya sınırlandırılır. Edebiyatsa iktidarı ya olumlayarak pekiştirir yahut eleştirir, eleştirdiği hallerde iktidarın hedefi haline gelerek, hukuk eliyle cezalandırılabilir. Hukuk ve edebiyatın ilişkisi sadece iktidarla sınırlı değildir, aralarındaki ilişki pek çok alanda gözlenebilir; hukukçu şair ve yazarlar, ifade özgürlüğü, telif hakları, cezaevi ve sürgün edebiyatları, polisiye romanlar, mahkeme polisileri, tanıklık edebiyatı gibi.²⁶ Burada ironik olan insanların gündelik yaşamlarında edebiyatla daha içli dışlı olduklarına düşünmelerine karşın, aslında hukukla daha içli dışlı oluşlarıdır.²⁷

Hukuk ve edebiyat çalışmalarının ABD’de yüzyıldan uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın başlarında John Wigmore ve Benjamin Cardozo’nun eserleriyle önem kazanan “*Hukuk ve Edebiyat*” ya da “*Edebiyat ve Hukuk*” çalışmaları bir inceleme ve araştırma dalı olarak hukuk fakültesi ders programlarına eklenmeye başlamıştır. 1970’lerle birlikte ise hukuk ve edebiyat çalışmaları tüm dünyada, özellikle Batı Avrupa’da hukukun gözlemlenmesi ve çözümlenmesi yolunda bir yaklaşım ve disiplin olarak geliştirilmeye başlanmıştır. 1920’lerde Almanya ve İtalya’da; 1950’lerde Fransa ve İspanya’da başlayan hukuk ve edebiyat çalışmaları, bugün kendi başına bir disiplin olma yolunda ilerlemektedir.²⁸

Bu süreç yine tüm dünyada hukuk fakültelerinde “hukuk ve edebiyat” derslerinin açılmasını sağlamıştır. Georgetown, Oxford, Virginia Üniversitesi gibi dünya üniversitelerinde hâlihazırda yer alan ders, Türkiye’de de Ankara, Hacettepe, Anadolu, Atılım Üniversitelerinin Hukuk Fakültelerinde ders programındaki yerini almıştır. Hukuk ve edebiyat dersi, edebi metinlerde hukukun nasıl yer aldığına ötesinde, hayli geniş bir içeriğe sahiptir. Ancak hukuk ve edebiyat derslerinin iki temel yöntem farklılığı gösterdiği söylenebilir. Bunlardan ilki, edebi ve dilbilimsel çözümleme yöntemleriyle –ya da de-ğil- “hukuki sorunlara eğilen edebi metinleri hukuk içinde kalmaya gayret ederek seçip ayıran bir ders”tir. Ost’un deyimiyle bu “edebiyat olarak hukuk”tur.²⁹

26 Ayrıntılı bilgi için bkz. ÖNTAŞ, Hüseyin “Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisinin Alt Dallarından Biri Olarak Hukuk ve Edebiyat”, **Varlık**, Yıl:2006 01-1180, (s.11-13), s. 13; AYDIN, Öykü Didem “Aynı Evrende Her Şeye Kadir İki Düşmanın, Biri Bedii, Diğeri Mer’i Yaratının Barışması: Disiplinlerarası Bir Araştırma ve Yaratı Alanı Olarak Edebiyat ve Hukuk Disiplini”,

<http://www.edebiyatvehukuk.org/ayni-evrende-her-seye-kadir-iki-dusmanin-biri-bedii-digeri-mer%E2%80%99i-yaratinin-barismasi-disiplinlerarası-bir-arastirma-ve-yarati-alani-olarak-edebiyat-ve-hukuk-disiplini.html> (erişim tarihi 01.10.2014)

27 ABACI, Tahir “Edebiyat ile Hukuk Davası”, **Varlık**, Yıl:2006, Sayı: 01-1180, (s.4-7), s. 4.

28 AYDIN, (**Aynı Evrende Her Şeye..**)

29 Ost’tan aktaran AKAL, Cemal Bali “Bütün Hukukçuları Öldürelim”, **Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu**, Dost yayınları, Ankara, 2014, (s. 131-140), s. 134.

İkinci yöntemse hukuku edebiyatla benzerlikleri yönüyle ele alır; başka deyişle hukuktaki edebiyatla ilgilenir. Bu yaklaşım daha çok hukuki bir meseleyi öyküleme³⁰ ve hukuk kurallarının yorumunda edebi yorumlama tekniklerinin kullanılıp kullanılmayacağı gibi hukuk açısından teknik sayılan konularla ilgilidir.³¹ Özetle edebiyat olarak hukuk, hukuku esas alarak, hukuki gerekçe, karar ya da yazışmaları incelemektedir.³²

Bununla birlikte, edebiyattaki hukukun üzerinde en çok çalışma yapılan alan olduğu söylenebilir. Örneğin Gemette'nin araştırmalarına göre, sadece ABD üniversitelerindeki Hukuk ve Edebiyat derslerinde, yüzden fazla yazar ve yüz elliden fazla edebi eser okutulmaktadır.³³ Türkiye hukuk fakültelerinde de çoğunlukla edebiyattaki hukuk öğretilmektedir. Bu durumun Kara Avrupası hukuk sistemi ile Anglo-Sakson hukuk sistemi arasındaki farklılıkların bir sonucu olduğu söylenebilir. Öte yandan, Türkiye özelinde, bu durumun hukuk öğretiminde hukuk metodolojisi öğretiminin eksikliğiyle ve yargı sisteminin ciddi sorunlarının olmasıyla ilgisinin olduğu da iddia edilebilir.

Daha evvel belirtildiği üzere hukuk ve edebiyat arasında kurulabilecek olan ilişki hayli geniştir. Bu noktada hukuk ve edebiyat ilişkisinin izlerinin sürülebileceği noktalar aşağıdaki gibi özetlenebilir:³⁴

1. Hukuk metinleri geniş zaman kipinde yazılmış toplumsal ütopya manifestoları olarak kabul edilebilir. Edebi ütopyalardan farkları uygulanmalarının siyasal iktidar aracılığıyla dayatılmasıdır.
2. Edebiyat bilgisi, hukukta yorum sorununun çözüm yöntemlerinin geliştirilmesi-ne olanak tanır.
3. Edebi eserler, hukuku belirleyen toplumsal faktörlerin daha etkin incelenebilmesini ve toplumun hukuka ve hukukçulara bakış açısının değerlendirebilmesini sağlayabilir.
4. Edebiyat bilgisi, hukuk fakültesi öğrencilerinin hukuki imgelem ve soyutlama yeteneklerinin geliştirilmesini sağlayabilir.
5. Pozitif hukuk ya da kolektif bilinç edebiyat aracılığıyla meşrulaştırılabilmektedir.
6. Yargı kararlarının hükmün gerekçesi bölümleri ile süreli yayınlarda yayımlanan makaleler başta olmak üzere edebi söylem aracılığıyla hukuki reformların önünün açılabilmesi ihtimali söz konusudur.
7. Hukuk metinlerini ve hukuk alanındaki olay ve olguları incelerken gereken eleş-

30 Sammon, öykülemenin önemli olduğunu çünkü hukukçuların, özellikle mahkemede, kurbanın hikâyesini mahkemeye tercüme ettiklerini; başka deyişle günlük dildeki anlatıyı hukuk diline çevirdiklerini vurgulamaktadır. Bkz SAMMON, (**Law, Literature..**).

31 ÖNTAŞ, 2006, s. 11.

32 DUNLOP, C.R.B. "Literature Studies in Law Schools", **Cardozo Studies in Law and Literature**, Yıl: 1991, Vol. 3, No. 1, (s. 63-110), s. 63.

http://www.fd.unl.pt/docentes_docs/ma/amh_MA_10014.pdf (erişim tarihi 01.10.2014)

33 DUNLOP, 1991, s. 63, Gemette'nin araştırması için bkz. Elizabeth Villiers Gemette, *Law and Literature: An Unnecessarily Suspect Class in the Liberal Arts Component of the Law School Curriculum*, <http://scholar.valpo.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2049&context=vulr>

34 ÖNTAŞ, 2006, s. 12-13.

tirel düşünce gücünü edebi metinlerin incelenmesiyle geliştirmek, hukuk felsefesi bilgilerini edebi anlatım silahını kullanarak daha geniş toplum kesimlerine daha ilgi çekici aktarabilmek, ortak tartışma süreçleri sonunda oluşturulan edebi metinlerin dramatik olarak canlandırılması yoluyla katılımcıların önyargılarından arınmalarını hedeflemek, hazır tiyatro metinlerinin canlandırılması yoluyla yorumlama gücünün ve yaratıcılığın güçlendirilmesini sağlamak mümkün olabilir.

Ancak her şeyden evvel hukukun da edebiyatın da sözle ilişkisi vardır.³⁵ Hukuk, normlar aracılığıyla, söze anlam yükleyip hayatı düzenleme çabasıyla; edebiyat, insanı ve hayatı söz etrafında anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu ortaklık aynı zamanda hukuk ile edebiyatın arasındaki ayrımın da belirlediği bir ortaklık olarak nitelendirilebilir.³⁶ Zira Aydınlanma düşüncesinde soyut birey, ahlak ve hukuk gibi evrensel kabul edilir. İnsanın ebedi, değişmez özelliklerinin olduğu ve aklın bu özellikleri ortaya çıkarabileceğine duyulan güçlü bir inanç bulunmaktadır. Modern hukuk sistemleri, cinsiyet, ırk, sosyo-ekonomik koşullar, etnisite, din gibi faktörleri dikkate almaksızın, soyut birey kavramını özne kabul etmektedir. Bu soyutlama hukukun normatif karakteriyle birleştiğinde, insan davranışları ve ilişkileri de normatif kabul edilmektedir.³⁷

Üstelik aklın yol göstericiliğinde yaşayan özne, her şeyi yapabilme, değiştirebilme ve mutluluğa ulaşma gücüne sahiptir; çağının kahramanı ve tanığıdır. Yüksel'in belirttiği gibi böyle bir inanç çerçevesinde değişken olana, görelî olana, müphemliğe, belirsizliğe yer yoktur.³⁸ Oysa edebiyat görelî olanla, müphemle ve belirsiz olanla ilgilenmektedir, tam da Kafka'nın karakterleri gibi. Kafka, romanlarında modern özneyi fail değil, kurban olarak tasvir eder ve hukuk Kafka'nın tasvirlerinde bireyi ezmeye yönelik bir cendereye dönüşür.³⁹

Özetle, genelde sanat özelde edebiyat estetik değerlerin yaratıldığı bir alan olarak insanın duygularını, tutkularını, acılarını, nefret, öfke, kibir, sevgi, kıskançlık gibi duygu durumları ile ele almaktadır.⁴⁰ Bütün bunların ötesinde, edebiyat sakladıkları ve gösterdikleriyle farklı zihniyetlerin ve bilgi yapılarının açığa çıkarılmasını sağlayan güçlü bir sanat ve iletişim aracıdır ve bir yandan özne sorununu çarpıcı ve dramatik biçimde ortaya koymakta; öte yandan toplumsal gerçekliklerle yüzleşmeyi sağlar.⁴¹

Bir edebi eserde dile gelen dünya görüşleri ve ideolojiler, aynı zamanda, bu edebi eserlerin çağdaşı olan diğer eserlerle hatta bütün edebiyat tarihiyle diyalog içinde

35 Eagleton'un belirttiği üzere belki de edebiyat kurmaca veya "hayal ürünü" oluşuna göre değil de dili kendine özgü biçimde kullanmasıyla tanımlanabiliyordur. Zira edebiyat sıradan dili dönüştürmekte, yoğunlaştırmakta ve günlük konuşmadan sistematik olarak sapmaktadır. EAGLETON, 2004, s. 18.

36 ÇELİK, 2006, s. 8-9.

37 YÜKSEL, 2013, s. 11.

38 YÜKSEL, 2013, s. 3-4.

39 LEKESİZALIN, Ferma, **Modern. Narsist ve Yaralı**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s. 15.

40 ÇEBİ, 2011, s. 19.

41 TAKIŞ, Taşkın "Edebiyatla Kısa Bir Yolculuk", **Doğu Batı Edebiyat Üstüne**, Yıl: 2003 Sayı:6-22, (s.7-8), s. 7.

biçimlenir.⁴² Örneğin Orhan Kemal'in Bereketli Topraklar Üzerinde romanı ile John Steinbeck'in Gazap Üzümleri romanı karşılaştırıldığında; farklı ülkelerde benzer koşullarda sınıf savaşının izleri sürülebilir. Yahut Marquez'in Kırmızı Pazartesi romanının anlattıkları, bu topraklarda yaşanan sözde namus cinayetlerinden farklı değildir. Benzer biçimde Yusuf Atılgan'ın Anayurt Oteli romanındaki cinayetin anlamsızlığı ile Albert Camus'nün Yabancı romanındaki cinayetin anlamsızlığı paraleldir.

Her ne kadar benzer dönemlerin edebiyatları arasında benzer özellikler görülse de, aynı hikâyenin başka yönleri edebiyatta yansımaları daha kolay bulmaktadır. Bu bağlamda örneğin Bernhard Schlink'in Okuyucu adlı eseri, totaliter sistemlerde bireylerin rollerine ilişkin hukukun ortaya koyamayacağı hesaplaşma alanlarını yaratmaktadır. Öte yandan edebiyat, meselelerin farklı kültürlerde nasıl farklı yorumlanabildiğini ve/veya deneyimlenebildiğini de -hukuk gibi- göstermektedir. Yine Bernhard Schlink'in romanlarında geçmişle hesaplaşma önemli yer tutarken; Alexander McCall Smith'in Afrika'da geçen romanlarında unutkanlığın gerekliliği vurgulanır.

Edebiyatta olduğu gibi hukuki metinlerde de yer alan kültürel tema veya figürler, o metnin ortaya çıktığı dönemin duygusal ihtiyaçlarının veya zihinsel alışkanlıklarının anlaşılmasını sağlamaktadır.⁴³ Hukuk ve edebiyat çalışmaları, aralarındaki ilişki bağlamında düşünüldüğünde, tarihsel bakış açılarını kazandıracak gibi yasanın ardındaki meseleye odaklanmayı da kolaylaştırmaktadır. Ancak her koşulda hukuk ve edebiyat derslerinin, öğrencileri, hukuk ve adalet hakkında pek çok sorun alanını düşünmeye sevk etmesi beklenmektedir.⁴⁴ Derslerin müfredatta yer almasının başlangıçtaki gerekçesi, hukuk öğretirken diğer sosyal bilimlerden yararlanmanın öğrencilere daha insani, daha hakça bir bakış açısı sağlayabileceğine duyulan inançtır.⁴⁵ Bu nedenle Hukuk ve Edebiyat derslerinde öğrencilere genellikle adalet, yargılama süreçleri ve hukuk etiği gibi konularla ilişkili edebi eserler okutulmaktadır.⁴⁶ Bu noktada edebiyatın hukuku, hukukçuların gördüğü kalıptan çıkardığı söylenebilir.⁴⁷

Edebiyat, hukukçuları, sadece hakiki olduğu için değil, doğrulanabilir bir gerçeklik ile onun çarpıtılmış yeniden üretimi arasındaki gerilim üzerine düşünmeye sevk ettiği için de önemlidir.⁴⁸ Hukuki meseleler yanlış, karışık hatta aptalca olabilir ama edebiyat bütün bu hallere başka türlü bakmayı da sağlar. Okuyucu meseleye farklı noktalardan

42 DÖNMEZ, İbrahim Hakkı, **Bu da mı Gol Değil Hâkim Bey? Türkiye'de Hukuk Kültürü**, Elips Kitap, Ankara, 2013, s. 55.

43 DÖNMEZ, 2013, s. 64.

44 SCHOTLAND, Sara "Justice for Undergraduates: Teaching Law and Literature in the Liberal Arts Curriculum", **Currents in Teaching and Learning**, Yıl: 2009, Vol: 2, (s. 42-48), s. 47. http://www.worcester.edu/currents/archives/volume_2_number_1/currentsv2n1schotlandp41.pdf (erişim tarihi 01.10.2014)

45 AYDIN, (Aynı Evrende Her Şeye..)

46 SCHOTLAND, 2009, s. 41.

47 DUNLOP, 1991, s. 77.

48 JUSDANİS, Gregory, **Kurğu Hedef Tahtasında Edebiyatın Savunusu**, (çev. Ç. Öztekin), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s.14.

dâhil olur ve bizatihi kendi hayatına dair farklı bakış açıları görür.⁴⁹ Hukuk ve edebiyat dersleri öğrencilerin, haksız yasaya itaat; itiraf, bağışlanma, geçmişle hesaplaşma, ölüm cezası, olağanüstü haller, insan hakları gibi çeşitli hukuk meselelerini düşünmesini ve tartışmasını sağladığı gibi, kahraman olmayan sıradan insanların ve azınlıkta kalanların sistem içindeki konumlarını görmelerini de sağlamaktadır.⁵⁰

Bütün bu nedenlerle Dunlop'a göre edebiyat, hukuk fakülteleri için zorunlu bir bölümdür. Zira hukuk öğrencilerine hukuku uygarlığın bir parçası olarak değerlendirme imkânını sunar.⁵¹ Kuşkusuz "yeni" her yaklaşım gibi hukuk ve edebiyat çalışmaları da hem desteklenmiş/desteklenmekte hem de eleştirilmiş/eleştirilmektedir. Akal'ın belirttiği üzere "ne tür bir dersin söz konusu olduğunu sezen hatırı sayılır sayıda öğretim üyesi de hoşnutsuzluklarını çeşitli vesilelerle belirtmekten geri kalmamış, böyle derslerin icadını çok fantezist bulduklarını ifade" etmişlerdir.⁵²

Öte yandan hukuk ve edebiyat dersi genellikle disiplinlerarası olmamakla malul ilan edilmiştir. Baron'a göre hukuk ve edebiyat arasında kurulması zor bir bağ vardır ve hukukun edebiyattan ne öğreneceği yahut edebiyatın hukuka ne katacağı son derece tartışmalıdır. Benzer biçimde D'Amato da hukuk ve edebiyat derslerini hukuk doktrinine katkısı olmayacağı gerekçesiyle eleştirmektedir. O'na göre hukuk ve edebiyat başlıklı hiçbir alan disiplinlerarası olamaz ve dahası hukuk öğrencilerinden her iki alanı da yürütmeleri beklenemez. Baron'a göre de edebiyatın öğrenmenin araçlarından birisi olarak görülmesi hayli sorunludur zira öğrenciler edebi eserleri okuyabilir ve o eserden hiçbir ahlaki kazanım elde edemeyebilir. İkincisi edebi eserlerin çoğunun mesaj verme kaygısı yoktur. Son olarak da klasik eserlerden ötekileri anlamak üzere bir şey çıkarılamaz.⁵³

Buna karşılık Sammon, öğrencilerin okudukları herhangi bir şeyden de öğrenmeyebileceklerini ileri sürer. O'na göre hukuk ve edebiyat öğrenmekten ziyade anlam çabasıyla ilişkilidir. Öğrenci farklı fikirlere açık hale gelebilir.⁵⁴ Zira edebiyat pek çok bakımdan akademik kitaptan çok daha etkili biçimde zihinlere hitap eder. Meseleleri somutlaştırır, kurmaca kişiliklerle özdeşlik kurulmasını sağlar. Ancak kuşkusuz edebiyatın bir yanıyla başka dünyalara kapı açması mümkünken, pekâlâ iktidar kalıplarını onaylayan ürünlerle kurulu düzeni olumlaması da mümkündür.⁵⁵ Derse ilişkin bir başka risk de tam bu noktada belirlemektedir. Edebiyatı ahlaki ve siyasi bir duruşun temsilcisi olarak otorite kabul etmek gibi ya da kitap seçerken sadece kitaba odaklanıp o kitabı yazdıran

49 DUNLOP, 1991, s. 70.

50 SCHOTLAND, 2009, s.42-43.

51 DUNLOP, 1991, s. 64.

52 AKAL, Cemal Bali "Edebiyat ve Hukuk Dersi Ahlakattan Değil Buluttan Yana Olmalıdır", **Burası Tanzanya mı Karanfil?**, Dost Yayınevi, Ankara, 2011, (s. 43-51), s. 43.

53 SAMMON, (Law, Literature..).

54 SAMMON, (Law, Literature..).

55 TURANLI YÜCEL, Kivılcım "Kurbağalar, Cadılar ve Diğerleri", **Varlık**, Yıl: 2012/12-1263, (s. 21-23), s. 21.

koşulları görmemek, yine teoriye saplanıp kalmak gibi.⁵⁶ Bir eserin otorite kabul edilmesi diğer eserleri görmemekle sonuçlanabilir.

Bütün risklere ve çekincelere rağmen, Akal'ın belirttiği gibi hukuk eğitiminde bu tür derslerin -göstermelik önem verildiği sürece gerçekten fanteziden öteye gidemeyecek olsalar da- diğer derslerin yanında makul bir yerleri bulunmaktadır.⁵⁷ Daha önemlisi hukuk ve edebiyat dersleri, disiplinlerarası olmamakla malul değil, tersine disiplinlerarası olduğu için önemlidir. Hukukun sanat ve edebiyat ile ilişkisi, hukukçunun insanı ve insani olanı tüm boyutlarıyla görebileceği bir bakış açısı kazandırabilir.

Hukuk ve edebiyat derslerine ilişkin bir diğer nokta da bu derslerin, dersliklerde harırı sayılır bir tartışma ortamı yaratma potansiyelidir. Zira sosyal bilimlerin pek çok alanı gibi, edebiyat da bilgelik ve deneyim açısından devletin anlayamayacağı kadar zengin, devletin önceliklerine karşıt birçok değer, anlam ve gelenek içermektedir. Üniversite öğrencilerinin kitap okuyup tartışmalarına izin verilirse öğrenciler kendilerine iletilen değerleri değil, aynı zamanda değerleri ileten otoriteyi de sorgulamaya başlayacaklardır. Eagleton'un vurguladığı gibi "[a]slında yükseköğrenimin asıl anlamı da budur. Bağımsız düşünce, eleştirel fikir ayrılığı ve akla dayalı diyalektik, insani bir eğitimin bir parçasıdır."⁵⁸

Sonuç

Bir seçimlerlik dersin Türkiye hukuk fakültelerinin sorunlarını çözmesi kuşkusuz beklenemez. Sisteme dair bütün tartışmalara rağmen Türkiye hukuk fakültelerinde öğretilen hukuk, özü itibarıyla pozitif hukuktur. Ancak Türkiye'de pozitif hukuk öğretilirken diğer sosyal bilimlerle neredeyse hiç ilişki kurulmamaktadır. Örneğin sosyolojinin aile kuramları tartışılmadan aile hukuku; psikolojiden hiç söz edilmeden tanıklık, sanıklık ve mağdurluğa ilişkin pozitif düzenlemeler öğretilmektedir. Yahut iktidar tartışılmadan pozitif insan hakları düzenlemeleri ve uluslararası sözleşmeler; patriyarka tartışılmadan kadına yönelik şiddeti önleme düzenlemeleri öğretilmektedir.

Pozitif hukuku öğretmenin doğal sonucu ise ders programının ve müfredatın pozitif hukuka göre şekillendirilmesidir ve sadece pozitif hukukun öğretilmesinin adaletin sağlanmasına yetmediği/yetmeyeceği açık bir gerçektir. Zira pozitif hukuk düzenlemeleri, egemen yapının zihninin ürünüdür ve toplumsal olandan bağımsız değildir. Bir toplumu ve o toplumun düzenini eleştirmenin en iyi araçlarından birisi ise onun hukuk sistemini eleştirmekten geçmektedir. Bu nedenle hukuk fakültelerinde ders programları belirlenirken disiplinlerarası bir yaklaşım gerekmektedir.

Tam bu noktada edebiyat, hem insani hem de toplumsal olanın ifadesini bulduğu en güçlü alanlardan birisidir. Daha önemlisi, edebiyat, diğer bütün sosyal bilimlerle kesişmekte; onlardan öğrenmekte ve onlara öğretmektedir. Bu nedenle Hukuk ve Edebiyat dersleri, sadece hukukun edebiyatta nasıl ele alındığını anlatan dersler olmanın çok ötesindedir. Belki bu noktada eklenebilecek hususlardan biri de okuma faaliyetinin, öğreten

56 DUNLOP, 1991, s. 92.

57 AKAL, 2011, s. 44

58 EAGLETON, 2004, s. 243.

öğrenen ayrımını ortadan kaldırarak, birlikte öğrenmeye ve üretmeye zemin hazırlamasıdır. Bu açıdan bakıldığında, hukuk ve edebiyat derslerinin, iktidarın ve adaletin sorgulandığı, mekânla ilişkilendirildiği ve zamanla hesaplaşmanın yaşandığı/yaşanacağı dersler arasında bulunduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ABACI, Tahir "Edebiyat ile Hukuk Davası", **Varlık**, Yıl:2006, Sayı: 01-1180, (s.4-7).
- AKAL, Cemal Bali "Bütün Hukukçuları Öldürelim", **Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu**, Dost Yayınları, Ankara, 2014, (s. 131-140).
- AKAL, Cemal Bali "Edebiyat ve Hukuk Dersi Ahlaktan Değil Buluttan Yana Olmalıdır", **Burası Tanzanya mı Karanfil?**, Dost Yayınevi, Ankara, 2011, (s. 43-51).
- ALTHUSSER, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, (çev. Y. Alp-M. Özışık), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- AYDIN, Öykü Didem "Aynı Evrende Her Şeye Kadir İki Düşmanın, Biri Bedii, Diğeri Mer'i Yaratının Barışması: Disiplinlerarası Bir Araştırma ve Yaratı Alanı Olarak Edebiyat ve Hukuk Disiplini", <http://www.edebiyatvehukuk.org/ayni-evrende-her-seye-kadir-iki-dusmanin-biri-bedii-digeri-mer%E2%80%99i-yaratinin-barismasi-disiplinlerarası-bir-arastirma-ve-yarati-alani-olara-k-edebiyat-ve-hukuk-disiplini.html> (erişim tarihi 01.10.2014)
- ÇEBİ, Sezgin Seymen "Hukuk Eğitimi Üzerine Bir Deneme", **Güncel Hukuk**, Yıl: 2011, 10-94, (s. 16-19).
- ÇELİK, Behçet "Hukuk ve Edebiyatın Yakınlığı/Uzaklığı", **Varlık**, Yıl: 2006/1-1180, (s. 8-10).
- DÖNMEZ, İbrahim Hakkı, **Bu da mı Gol Değil Hâkim Bey? Türkiye'de Hukuk Kültürü**, Elips Kitap, Ankara, 2013.
- DUNLOP, C.R.B. "Literature Studies in Law Schools", **Cardozo Studies in Law and Literature**, Yıl: 1991, Vol. 3, No. 1, (s. 63-110). http://www.fd.unl.pt/docentes_docs/ma/amh_MA_10014.pdf (erişim tarihi 01.10.2014)
- EAGLETON, Terry, **Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi**, (çev. U. Özmakas), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- EAGLETON, Terry, **Edebiyat Kuramı**, İkinci Basım, (çev. T. Birkan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.
- GÖZLER, Kemal "Hukuk Eğitiminde Ders Kitapları Nasıl Olmalıdır? *Institutiones*'in Yaklaşımı", **Terazi: Aylık Hukuk Dergisi**, Yıl: 2007, Sayı 15, (s. 99-103). <http://www.anayasa.gen.tr/institutiones.htm> (erişim tarihi 01.10.2014)
- GÖZLER, Kemal "Küreselleşme Sürecinde Hukuk Eğitimi", **Legal Hukuk Dergisi**, Yıl: 2008, Sayı 6: 69, (s.3021-3030). <http://www.anayasa.gen.tr/kuresellesme.htm> (erişim tarihi 01.10.2014)
- GÜÇLÜ, Abbas "Müjde! 10 Yeni Hukuk Fakültesi Daha Kuruldu", **Milliyet**, 12.04.2008. <http://www.milliyet.com.tr/Default.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=516109&AuthorID=67&Date=12.04.2008> (erişim tarihi 01.10.2014)
- GÜNAL, İzge, **50 Soruda Üniversite, Bilim ve Gelecek** Kitaplığı, İstanbul, 2013.
- GÜRBÜZ, Ahmet "Hukukun Etik Değer Boyutunun Kavranmasının Hukuk Eğitim ve Öğreniminin Verimliliği Açısından Önemi", **Güncel Hukuk**, Yıl: 2009, 9-69, (s. 36-42).
- İNAL, Ayşe "Derslikleri Kamusal Tartışmanın Oluşturduğu Bir Mekân Olarak Yeniden Düşünmek", **Doğu Batı, Akademi ve İktidar**, Yıl: 1999, Sayı 7, (s. 127-147).
- JUSDANIS, Gregory, **Kurğu Hedef Tahtasında Edebiyatın Savunusu**, (çev. Ç. Öztekin), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.
- KALEM BERK, Seda "Türkiye'de Hukuk Sisteminin En Önemli Sorunları ve Değerlendirme", **Güncel Hukuk**, Yıl:2012, Sayı: 5-101, (s. 14-24).
- KILANÇ, Burak, "Hukuk Fakülteleri Her Daim Popüler", **Akşam**, 14 Ekim 2013, <http://www.aksam.com.tr/yazarlar/hukuk-fakulteleri-her-daim-populer/haber-252574> (erişim tarihi 01.10.2014)

- LEKESİZALIN, Ferma, **Modern. Narsist ve Yaralı**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013.
- MCCREHAN PARKER, Carol "Writing Throughout the Curriculum: Why Law Schools Need It and How to Achieve It", **Nebraska Law Review**, Yıl: 1997, Vol. 76, (s. 561-603), s.562.
- ÖNTAŞ, Hüseyin "Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisinin Alt Dallarından Biri Olarak Hukuk ve Edebiyat", **Varlık**, Yıl:2006 01-1180, (s.11-13).
- ÖZTOPRAK SAĞIR, Meral, **Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye'de Hukuk Eğitimi Araştırma Raporu**, TBB Yayını, Ankara, 2010.
- SACKAN, Sinem "Hukuk Eğitimi Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Güncel Hukuk**, Yıl: 2011, Sayı:10-94, (s. 22-25).
- SAMMON, Garret "Law, Literature and the Importance of Narrative to the Legal Education", <http://www.corkonlinelawreview.com/editions/2011/03/Garret-Sammon.pdf> (erişim tarihi 01.10.2014)
- SARUP, Madan, **Post-yapısalcılık ve Postmodernizm**, (çev. A. B. Güçlü), Ark Yayınları, Ankara, 1997.
- SCHOTLAND, Sara "Justice for Undergraduates: Teaching Law and Literature in the Liberal Arts Curriculum", **Currents in Teaching and Learning**, Yıl: 2009, Vol: 2, (s. 42-48). http://www.worcester.edu/currents/archives/volume_2_number_1/currentsv2n1schotlandp41.pdf (erişim tarihi 01.10.2014)
- TAKIŞ, Taşkın "Edebiyatla Kısa Bir Yolculuk", **Doğu Batı Edebiyat Üstüne**, Yıl: 2003 Sayı:6-22, (s. 7-8).
- TURANLI YÜCEL, Kıvılcım "Kurbağalar, Cadılar ve Diğerleri", **Varlık**, Yıl: 2012/12-1263, (s. 21-23).
- UZUN, Ertuğrul "Hukuk Eğitiminde Sorunu Doğru Teşhis Etmek", <http://yenihukuk.blogspot.com.tr/2014/05/hukuk-egitiminde-sorunu-dogru-teshis.html> (erişim tarihi 01.10.2014)
- YÜKSEL, Mehmet "Bilim Felsefesi ve Sosyal Teori Bağlamında Hukuk Öğretimine Bakmak", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2013, 3(2), (1-8).
- YÜRÜK, Ayşe Tülin "Klinik Hukuk Eğitimi", **Uluslararası Yargı Sempozyumu**, Adalet Bakanlığı Yayını, Ankara, 2013, (s. 515-527).
- http://www.americanbar.org/content/dam/aba/publications/misc/legal_education/2013_legal_education_and_professional_development_maccrate_report.authcheckdam.pdf (erişim tarihi 01.10.2014)